

ΦΡΟΝΗΣΗ, ΩΣ ΠΕΜΠΤΟΥΣΙΑ ΟΛΩΝ ΤΩΝ ΑΡΕΤΩΝ

Δημήτρης Κ. Μπάκας

Προοίμιο

Φρόνηση, η υποβαθμισμένη αρετή! Και όμως, έπρεπε να ξεκινήσουμε από τη φρόνηση, γιατί **χωρίς τη φρόνηση δεν υπάρχει καμία αρετή**. Αποπειραθήκαμε και άλλες φορές, εδώ και μερικά χρόνια, με τις ταπεινές μας δυνάμεις αλλά κάθε προσέγγιση έφθανε σε αδιέξοδο! Και τώρα, ακόμη, δε νοιώθουμε ικανοί να προβούμε σε μια ικανοποιητική προσέγγιση! Είμαστε, όμως, υποχρεωμένοι να το προσπαθήσουμε, γιατί «η ανάγκη κρατεί πάντων». Ζούμε σε μια **χαοτική αβεβαιότητα**, στην οποία βρεθήκαμε από οικονομικούς αλλά και πολλούς άλλους, αθροιστικά, λόγους και ήλθε επανωτά και η πανδημία του κορωνοϊού. **Όλοι νιώθουμε ότι έχουμε τελματώσει!** Όχι μόνον εμείς εδώ στην Ελλάδα μας, αλλά ολόκληρος ο Πλανήτης, σχεδόν, παραπαίει! Η Επιστήμη μάχεται στην πρώτη γραμμή, αλλά πάντα της λείπει μια... «πληροφορία»!

Θα το προσπαθήσουμε, χωρίς βέβαιο αποτέλεσμα φυσικά. Θα προβούμε σε μια «δοκιμή» και ο καθένας με το δικό του τρόπο και τις δικές του δυνάμεις θα δώσει, οπωσδήποτε, μεγαλύτερη ώθηση. Η προσπάθεια γίνεται, απλούστατα γιατί πιστεύουμε ότι **η φρόνηση συνιστά τον ισχυρότερο πνευματικό εξοπλισμό μας** για επιβίωση και προκοπή. Δεν είναι μια αρετή, όπως όλες οι άλλες! **Είναι η αρετή, χωρίς την οποία δεν υπάρχει καμία αρετή!** Η φρόνηση συνιστά το **μοναδικό πολυφάρμακο** που υπάρχει, γιατί **προσεγγίζει την αλήθεια** (πραγματικότητα) καλύτερα από όλες τις αρετές.

Εισαγωγή

Αρετή είναι μια εσωτερική, **επίκτητη ψυχική δύναμη** που αναπτύσσεται, καθ' έξιν, δηλαδή με την εξάσκηση δια βίου, ώστε να είναι ο άνθρωπος ικανός να **ενεργεί και να πράττει μέσα στο πλαίσιο του γενικότερου καλού της ανθρωπότητας**.

Οι αρετές είναι τόσες, όσες και οι αδυναμίες μας, που πρέπει να καλύψουμε. **Είναι οι πραγματωμένες κοινές αξίες μας**. Όλες μαζί οι αρετές συναποτελούν την **Αρετή** (το Α κεφαλαίο). Οι Αρχαίοι Πρόγονοί μας είχαν επισημάνει τις **τέσσερες πιο βασικές**, με τις οποίες ουσιαστικά κάλυπταν ευρέως και αποτελεσματικά ολόκληρο το φάσμα των ανθρώπινων δραστηριοτήτων. Αυτή η τετράδα (**φρόνηση, θάρρος, σωφροσύνη, δικαιοσύνη**) ίσχυε μέχρι και το Μεσαίωνα, οπότε ο άνθρωπος άρχισε να γίνεται πιο **εγωκεντρικός** και σταδιακά αλλοίωσε, μάλιστα, και το περιεχόμενο των αρετών, κυρίως ως προς την έννοια του «καλού», **εστιάζοντας στο προσωπικό του συμφέρον**.

Το **θάρρος** (ή **ψυχικό σθένος**), είναι η ψυχική δύναμη, με την οποία αντιμετωπίζουμε τον φόβο. Με τη **δικαιοσύνη** αντιμετωπίζουμε την τάση να υποστηρίζουμε πρώτιστα το εγώ μας, σε βάρος του άλλου. **Σωφροσύνη** (αυτάρκεια, εγκράτεια) είναι η δύναμη να συγκρατούμε τις απαιτήσεις στα **όρια** των δυνατοτήτων μας. **Φρόνηση** είναι η ικανότητα να διακρίνουμε **αληθινά το καλό από το κακό!** Το καλό, όχι απλά καθαυτό, αλλά μέσα στον Κόσμο ως έχει. Κυρίως, όχι γενικά, αλλά **στην συγκεκριμένη κατάσταση**, ώστε να **πράξουμε αυτό που αρμόζει**, έπειτα από **απόφαση καλοζυγισμένη και όχι μόνο από παρόρμηση ή πάθος**, όπως σοφά διείδε ο Αριστοτέλης.

Η φρόνηση στο πλαίσιο των αρετών

Οι Λατίνοι μετέφρασαν τη φρόνηση σε **prudentia**που σημαίνει **πρόνοια, πρόβλεψη**. Αυτή την έννοια είχαν δώσει πρώτοι, κυρίως ο Αριστοτέλης και οι Στωικοί. Πρόκειται για **διανοητική αρετή**, με την έννοια πως έχει να κάνει με την **αλήθεια, τη γνώση, τη λογική**. Είναι αυτό που ονομάζουμε **ευθυκρισία, τακτ της κρίσεως!** **Αλλά, πάντοτε, στην υπηρεσία της καλής θέλησης. Ήτοι η ενάρετη ευφύα!** **Ακριβώς, γι' αυτό, η φρόνηση καθορίζει την ποιότητα που έχουν όλες οι επιτηδειότητες που προάγονται σε αρετές. Είναι το μεδούλι όλων των αρετών!** Η αρετή που κατευθύνει όλες τις άλλες, οι οποίες χωρίς περιεχόμενο θα ήταν τυφλές. Δε θα ήξεραν ούτε το **τι** ούτε το **πώς** θα κάνουν. Από την άλλη πλευρά, χωρίς την **εγκράτεια**, το **θάρρος** και τη **δικαιοσύνη** η φρόνηση θα ήταν απλά μία επιτηδειότητα. **Είναι αξιοθαύμαστο το πόσο αρμονικά και με ποια σοφία τις είχαν συνθέσει οι Πρόγονοί μας!!**

Η φρόνηση δε συμβάλλει τόσο στη ορθή επιλογή των στόχων, που είναι, συνήθως, επιλογές επιθυμιών μας, αλλά διασφαλίζει την ορθή επιλογή των μέσων για την επίτευξη των στόχων. Όταν, η υλοποίηση των ηθικών αρετών εξαρτάται από τη φρόνηση. Αυτό την καθιστά αναντικατάστατη. Καμία αρετή δεν μπορεί να την αγνοήσει. Βεβαίως, σύμφωνα με μία ευρύτερη θεώρηση η δικαιοσύνη, το θάρρος, η αγάπη να φαίνονται σπουδαιότερες αρετές, αλλά στην πραγματικότητα «κυβερνά» η φρόνηση, καθόσον την ορθή απόφαση για πράξη τη δίδει η φρόνηση. Αποφασίζει για την πραγμάτωσή τους, ασχέτως εάν αναλαμβάνει τον τελικό ρόλο το θάρρος!

Οι στωικοί θεωρούσαν τη φρόνηση ως επιστήμη, «η επιστήμη των πραγμάτων που πρέπει ή δεν πρέπει κανείς να κάνει»). Ο Αριστοτέλης, όμως, είχε διαφορετική άποψη γιατί θεωρούσε ότι η επιστήμη έχει να κάνει με το αναγκαίο ενώ η φρόνηση με το ενδεχόμενο! Οι σύγχρονες επιστήμες επιτίθενται στο τυχαίο με τη μορφή των στατιστικών πιθανοτήτων με σκοπό να ανακαλύψουν το αναγκαίο. Και αυτό δικαιώνει τον Αριστοτέλη, καθόσον η στατιστική πιθανότητα ισχύει για το επίπεδο μεγάλων αριθμών ενώ κάθε επιλογή και κάθε πράξη αντιμετωπίζουν συνήθως ενικό αριθμό.

Το βασίλειο, στο οποίο διαπρέπει η φρόνηση είναι εκείνο, που επικρατεί η αβεβαιότητα, το τυχαίο, το άγνωστο! Όπως είναι το σημερινό παγκόσμιο περιβάλλον. Η φρόνηση συνιστά για τον άνθρωπο το απαραίτητο διανοητικό «όπλο». Μόνο ένα θεός δεν θα τη χρειαζόταν. Δεν είναι αποκλειστικά επιστήμη. Είναι αυτό που υποκαθιστά την επιστήμη, όπου εκείνη δεν υπάρχει ή δεν έχει πολλές δυνατότητες. Είναι απαραίτητη εκεί που έχουμε τη δυνατότητα επιλογής, όπου δηλαδή η αποδεικτική διαδικασία δεν είναι εφικτή ή επαρκής. Τότε είναι αναγκαίο να έχουμε βούληση όχι μόνον να επιλέξουμε τον αγαθό σκοπό, αλλά και τα κατάλληλα αγαθά μέσα για επίτευξή του! Για να είναι καλός πατέρας κάποιος, δεν αρκεί να αγαπά τα παιδιά του, ούτε να θέλει το καλό τους, αλλά να είναι σε θέση να παράσχει βοήθεια πραγματοποίησης.

Η φρόνηση είναι σοφία για την πράξη την ώρα πράξης. «Φρόνησις (εστί) αίτια τοῦ πράττειν ὀρθῶς τὰ πράγματα»(Αριστοτέλης). Είναι απαραίτητη, χωρίς να υποκαθιστά τη φιλοσοφία, η οποία, όμως, θα ήταν ουτοπία χωρίς τη φρόνηση. Ο Επίκουρος θεωρεί ότι «η φρόνηση είναι πολυτιμότερη από τη φιλοσοφία γιατί από αυτή προέρχονται όλες οι άλλες αρετές». Ποιο νόημα έχει, όντως, η δικαιοσύνη εάν κάποιος είναι δίκαιος αλλά δεν είναι σε θέση να πράξει δίκαια;

Η φρόνηση είναι απαραίτητη για το ευ ζην. Ουσιαστικά είναι η Τέχνη της ζωής. Προνοεί. Μπορεί να επιζητήσουμε κάποιο πόνο και κόπο για ένα απώτερο σκοπό θεωρώντας δεδομένο ότι από εμάς εξαρτάται το πώς θα αντιμετωπίσουμε. Αφορά, όπως όλες οι αρετές, στο παρόν, αλλά είναι προνοητική. Ο φρόνιμος είναι προσεκτικός όχι μόνο για όσα συμβαίνουν τώρα, αλλά και για ό, τι ενδέχεται να επακολουθήσει και παίρνει τα μέτρα που αρμόζουν.

Η φρόνηση είναι η αρετή της πρόβλεψης, της πρόνοιας, της υπομονής, της διάρκειας, του αβέβαιου μέλλοντος και της κατάλληλης στιγμής. Ευκαιρίας, ήτοι της ευνοϊκής χρονικής στιγμής! Έτσι ρεαλιστικά αντιμετωπίζει την πραγματικότητα. Εμπόδια και προβλήματα συναντάμε πάντα. Η φρόνηση είναι η τέχνη να λαμβάνουμε όλα υπόψη μας. Μια διαωγής επιθυμία! Οι ρομαντικοί στηρίζονται στα όνειρά τους. Οι ρεαλιστές ακολουθούν τη φρόνηση ως μοναδικό δρόμο. Η φρόνηση ξεχωρίζει την «ορθή πράξη» από την παρόρμηση. Τον ήρωα από τον θερμοκέφαλο. Είναι η ενάρετη οξυδέρκεια και ευφροσύνη!

Σχολιασμός

Η φρόνηση των Αρχαίων Ελλήνων δεν ταυτίζεται με την τωρινή σύνεση, που ταυτίζεται με την προφύλαξη -προνοητικότητα. Στην αρχαία σημασία σήμαινε ότι υπάρχουν συνθήκες που πρέπει να διακινδυνεύσουμε, άρα είναι η αρετή που αποφασίζει. Αυτή είναι η αυθεντική φρόνηση, η οποία ως αρετή βρίσκεται στην «κορυφή». Δεν είναι ούτε φόβος ούτε δειλία. Δίχως το θάρρος θα ήταν μικροψυχία, όπως και το θάρρος δίχως τη φρόνηση δεν θα ήταν παρά απερισκεψία, ίσως και τρέλα! Ακόμη, όμως και με τη στενή έννοια η φρόνηση είναι προϋπόθεση της αρετής. Η απόλυτη απουσία της φρόνησης-προνοητικότητας θα αποβεί αργά ή γρήγορα μοιραία!

Το ανώριμο παιδί δεν ξεχωρίζει ανάμεσα σε αυτό που είναι κακό (σφάλμα- παράπτωμα) και σε αυτό που προξενεί κακό (πόνο, κίνδυνο). Ήτοι δεν ξεχωρίζει την ηθική από τη φρόνηση! Γι' αυτό υπάγονται στη φροντίδα των γονέων μέχρι να αποκτήσουν μεγαλώνοντας το λεπτό διαχωρισμό ηθικής και

φρόνησης. Τούτο συμβαίνει και για πολλούς ενήλικες, χωρίς την κατάλληλη ευρεία παιδεία. Η ηθική και η φρόνηση δεν ταυτίζονται απόλυτα. Η ταύτιση θα ήταν τεράστιο λάθος, όπως εξίσου μεγάλο λάθος θα ήταν η μόνιμη αντιπαράθεσή τους. «Η φρόνηση συμβουλευεί και η ηθική επιτάσσει» (Καντ). Επομένως τις θέλουμε μαζί και αλληλέγγυες και αρμονικά-διαλογικά συνεργαζόμενες.

Η φρόνηση αναβαθμίζεται σε αρετή όταν υπηρετεί έντιμο σκοπό, άλλως θα ήταν απλή επιτηδειότητα. Αλλά και ο σκοπός είναι αληθινά ενάρετος όταν πραγματώνεται με κατάλληλα μέσα, άλλως θα ήταν απλά μια καλή πρόθεση. « Δεν μπορούμε να είμαστε πραγματικά ενάρετοι χωρίς να έχουμε φρόνηση ούτε φρόνιμοι χωρίς να έχουμε ηθική αρετή» (Αριστοτέλης).

Συμπερασματικά: Η φρόνηση δεν αρκεί για την αρετή, αφού αφορά μόνο στην επιλογή των μέσων, ενώ η αρετή αφορά στον καθορισμό του σκοπού. Όμως καμία αρετή δεν θα μπορούσε να υπάρξει δίχως την φρόνηση, καθόσον αρετή σημαίνει πράξη οπωσδήποτε. Ο απερίσκεπτος πατέρας μπορεί βέβαια να αγαπά τα παιδιά του και να θέλει το καλό τους, κάτι, όμως, λείπει από την πατρική αρετή. Εάν συμβεί, οτιδήποτε μπορούσε να προβλεφθεί και να τα προστατεύσει, τότε δεν είναι εντελώς αθώος. Πριν από όλα προστατεύουμε. Και αυτό σημαίνει φρόνηση.

Δίχως τη φρόνηση κάθε αρετή θα ήταν ατελέσφορη ή και ολέθρια ακόμη! Η επιθυμία καθορίζει το στόχο αλλά η πραγμάτωση χωρίς το τακτ της κρίσεως δεν είναι δυνατή. Πάντα όμως μέσα στα μέτρα μας, τα οποία φυσικά αποφασίζει η φρόνηση, η οποία είναι ο μόνη που βρίσκει τη βέλτιστη λύση. Μια ολιστική συνεξέταση όλων των παραμέτρων με οξυδέρκεια, διαύγεια που σημαίνει ολιστική νοημοσύνη με την οποία είναι δυνατή η ευθυκρισία, που πηγάζει από τη σοφία και τον Λόγο!

«Η φρόνηση» έλεγε ο Ιερός Αυγουστίνος «είναι η αγάπη που αποφασίζει με οξυδέρκεια». Η αγάπη, ως επιθυμία, αποφασίζει για το στόχο. Η οξυδέρκεια αποφασίζει για τα μέσα πραγμάτωσης. Η οξυδέρκεια της μητέρας που μαζί με τη αγάπη της ανατρέφει το παιδί της. **Με την αγάπη εντοπίζει τον σκοπό, με την φρόνηση φωτίζει το δρόμο του.**

Η φρόνηση ταυτίζεται με την πρόβλεψη και πρόνοια. Ουσιαστικά συνιστά την πίστη μας για το Μέλλον. Όλοι οι γονείς θέλουν να προστατεύσουν το μέλλον των παιδιών τους. Όχι να καθορίσουν το μέλλον τους, αλλά να τα προετοιμάσουν κατάλληλα, ώστε εκείνα να το διαμορφώσουν καλύτερα.

Το ίδιο ισχύει για κάθε κοινωνία, την Πατρίδα και την Ανθρωπότητα ακόμη. Καθήκον τους να προετοιμάσουν τα παιδιά τους και τους επιγόνους για να έχουν ένα καλύτερο μέλλον. Μέλλον δικό τους, όπως εκείνα θέλουν **αλλά και να μπορούν**. Εμείς είμαστε υπεύθυνοι να εξασφαλίσουμε τις όποιες συνθήκες είμαστε τώρα υπεύθυνοι για να βρεθούν οι επίγονοί μας σε καλύτερες προϋποθέσεις. Να έχουμε κάνει αυτό που μπορούμε και επιβάλλεται, ως καθήκον μας σήμερα.

Αποτιμήσεις

Θα ήταν λάθος να θεωρήσουμε τη φρόνηση ξεπερασμένη. Θαρρούμε, ότι είναι η πιο σύγχρονη αρετή. Η πιο απαραίτητη και αναγκαία, ειδικά σήμερα. Είναι η **εφαρμοσμένη ηθική** η φρόνηση. Και όχι μόνο! Πρέπει να είναι και απόλυτα επιμελημένη. Είναι το αντίθετο της αφηρημένης και της αμελούς. Αναγκαία γιατί μας προστατεύει από το φανατισμό, τον υπερβολικό ενθουσιασμό, αλλά και από τα εγγράμματα και τις προκαταλήψεις. Πόσες φρικαλεότητες δεν έγιναν εν ονόματι του «καλού»! Πόσα ανομήματα στο όνομα της «αρετής»;

Η αδιαλλαξία πολύ συχνά ταυτίζεται με την αφροσύνη. Πολλοί έχουν την πρόθεση να μας σώσουν αλλά τους λείπει η οξυδέρκεια. Δεν αρκεί η καλή θέληση. Απαιτείται και η οξύνοια, η ευστροφία του νου. Όχι βέβαια, κατάργηση του συναισθηματικού κόσμου μας που είναι ο τροφοδότης ενέργειας ψυχικής, αλλά η συνεργασία αρμονική μεταξύ συναισθημάτων και νοημοσύνης.

«Πρόσεχε τον νουν». Ο νους να είναι πάντα παρών. Όχι, όμως μόνος του, γιατί τα προβλήματα τελικά αναφέρονται σε ανθρώπινες υπάρξεις!

Ο νους είναι ανάδυση του εγκεφάλου μας, που συνιστά το G.P.S. (Grand Problem Solver)(H. Simon). Ο εγκέφαλός μας αναπτύσσεται ανάλογα με τη σωστή παιδεία και αγωγή. Ποτέ δεν λαμβάνεται οποιαδήποτε απόφαση χωρίς τον Λόγο, αλλά και δεν πρέπει να λαμβάνεται απόφαση με μόνο τον Λόγο. Το έχει επισημάνει ήδη ο Πασκάλ. Στο διάλογο για αναζήτηση της πιο ορθής απόφασης πρέπει να συμμετέχουν οπωσδήποτε τα πάντα: **συναισθήματα, εμπειρίες, αγχίνοια, γνώσεις, φαντασία, σοφία για να προσεγγισθεί ακριβέστερα το ενδεχόμενο.**

Απώτερος στόχος μια πιο αυθεντική ανθρωπινότητα και μια ανθρώπινη ανθρωπότητα.

Ο ηθικός, νοητικός και πνευματικός εξοπλισμός εξασφαλίζεται με την ολιστική παιδεία από την οποία αναδύεται η ολιστική νοημοσύνη. Εκεί χτίζονται τα ορθά πιστεύω και αποφασίζονται τα στοιχήματα και οι στρατηγικές για ενέργεια. Τότε είμαστε στην οδό του πραγματικής ενάρτησης αλήθειας. Μακριά από επιτηδειότητες, σκοπιμότητες και εγωτισμό.

Στους νεότερους χρόνους η φρόνηση σταδιακά πήρε μικρότερη σημασία για την ηθική σχέση ειδικά ως προς τα καθήκοντά μας και μεγαλύτερη για την ψυχολογία και συγκεκριμένα για τον υπολογισμό. Ο Καντ έλεγε ότι « καλό συνιστά η εκτέλεση του καθήκοντος». Θεωρούσε τη φρόνηση ως μια επιδέξια φιλαυτία, συμφέρουσα, χωρίς να είναι καταδικαστέα αλλά δίχως ηθική αξία. Είναι φρόνιμο να ενδιαφέρεται κάποιος για την υγεία του αλλά αυτό, φυσικά, δε συνιστά μια ηθική αξία. **Το καθήκον είναι σχετικά απόλυτο για να είναι φρόνιμο!** Η απόλυτη, όμως, συνέπεια στις αρχές, μας φοβίζει εάν γίνεται σε βάρος της ανθρωπιάς, της ορθοφροσύνης, της πραότητας, της συμπόνιας.

Από την **ηθική της πεποίθησης** προτιμάμε σήμερα αυτό που ονομάζεται «**ηθική της ευθύνης**» (Μαξ Βέμπερ). Μια ηθική δίχως να απαρνείται τις αρχές ασχολείται και με τις προβλέψιμες συνέπειες της πράξης. Μια καλή πρόθεση μπορεί να αποβεί καταστροφική. Η καθαρότητα των κινήτρων αποδείχτηκε πως ποτέ δεν στάθηκε αρκετή να εμποδίσει το χειρότερο. Θα ήταν σφάλμα να αρκεστούμε στις καλές προθέσεις: **Η ηθική της ευθύνης επιβάλλει να μπορούμε να προβλέπουμε και μάλιστα να μπορούμε να αντιμετωπίσουμε τις συνέπειες των πράξεών μας. Ήτοι απαιτείται μια εφαρμοσμένη ηθική. Η ηθική της φρόνησης είναι η μόνη ηθική που αξίζει. Η φρόνηση προσδιορίζει ποια είναι τα ορθά μέσα πραγμάτωσης του σκοπού. Ηθική που δεν μπορεί να εφαρμοστεί έχει πάψει να είναι αρετή.** Όλες οι λοιπές αρετές, παρά τις καλές προθέσεις τους, δίχως τη φρόνηση μας οδηγούν οπωσδήποτε στο κακό.

Επίλογος

Η φρόνηση για τον άνθρωπο είναι ό,τι το ένστικτο για το ζώο και ό,τι η Πρόνοια του Θεού! Η φρόνηση είναι ο πρώτιστος και σχετικά πιο προσιτός στον άνθρωπο αναβαθμός της σοφίας και του Λόγου. Συνιστά το βασικότερο πρόταγμα της εποχής μας του μέλλοντός μας και των παιδιών μας. Οφείλουμε να επιδιώκουμε τη βέλτιστη λύση που σημαίνει να κινούμαστε όσο το δυνατόν εγγύτερα της χρυσής αναλογίας μέσα στο ολογραμμικό πλαίσιο της πραγματικότητας. Εκεί όπου προσεγγίζεται ο Λόγος καλύτερα. Μια εξισορρόπηση των αντιθέσεων στο πλαίσιο της χρυσής αναλογίας. Στο χρυσό (θεϊκό) λόγο! Που συνιστά την οικονομικότερη σύνθεση γιατί παράγει το μεγαλύτερο έργο με την μικρότερη κατανάλωση ενέργειας και δημιουργεί συνθήκες ιδανικής αρτίωσης μορφής και ουσίας. Κάθε διαρκές πρόταγμα της ζωής μας, πρέπει να αναζητείται στη χρυσή τομή που δίνει βέλτιστη λύση.

Ο άνθρωπος είναι το μόνον ον που αντιλαμβάνεται και θαυμάζει τον υπέροχο Κόσμο με την καταπληκτική διακριτή ισορροπία του που ακτινοβολεί. Μοναδικό «κλειδί αποκρυπτογράφησης» στη προσπάθειά του αυτή συνιστά η χρυσή τομή, με την οποία επιτυγχάνεται η χρυσή αναλογία. Η «**θεία αναλογία**». Ο βασική «πλέξη» του Σύμπαντος. Το δημιουργικό μοτίβο της άριστης λειτουργικότητας και ομορφιάς στον Κόσμο, που εξασφαλίζει και την ιδανική αρμοστικότητα στη ζωή του καθενός μας. Ο «**χρυσός λόγος**» είναι η μοναδική προσιτή στον ανθρώπινο νου αναλογία που μπορεί να μάς οδηγήσει και να μας φέρει πιο κοντά στον Λόγο. Γιατί Λόγος είναι η σοφία, η Μήτις των προγόνων μας, η φρόνηση. **Η ολιστική και ύπατη πνευματική ενέργεια για πράξη. Η κορυφαία αρετή που αναδύεται από την πολύτροπο-ολιστική παιδεία.**

«Ο καλύτερος οδηγός προς την ευτυχία είναι η φρόνηση» (Σοφοκλής). Ο φρόνιμος άνθρωπος δεν μετανοεί, γιατί προνοεί! Η φρόνηση είναι ανάδυση αρμονικής σύνθεσης εμπειρίας και σκέψης. Δεν είναι «ετοιμοπαράδοτη» αρετή. Δεν υπάρχει αρετή ως **ready made «εργαλείο»**. Είναι προσωπική κατάκτηση δια βίου. Χτίζεται με υπομονή, επιμονή και κόπο. Η όλη αγωγή του ανθρώπου χαρακτηρίζεται από ένα πονητικό. **Φρόνηση** είναι η ίδια **ολιστική νοημοσύνη**. Ήτοι το σύνολο των διανοητικών και ηθικών ικανοτήτων, που συνδυάζουν διαίσθηση αγχίνια, πρόβλεψη, ευελιξία πνεύματος, άγρυπνη προσοχή, αίσθηση επικαιρότητας, αλλά και αγαθότητα και λεπταισθησία.

Το ανθρώπινο πνεύμα, η ύπατη ανάδυση του εγκεφάλου μας, είναι θέμα διαρκούς εξάσκησης πέραν των γενετικών κληροδοτημάτων μας. Η ανάπτυξη των γενικών ικανοτήτων ευνοεί τελικά την ανάπτυξη

και των ειδικών ακόμη ικανοτήτων, καθόσον προστίθενται συμπληρωματικά και οι αναδύσεις του όλου. Όσο πιο ισχυρή είναι η νοημοσύνη τόσο πιο μεγαλύτερη είναι η ικανότητα να επεξεργάζεται περισσότερα ειδικά προβλήματα. Οργανώνει τη χρησιμοποίηση των συνολικών γνώσεων σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση. Συνιστά τη στρατηγική τέχνη μάθησης της γνώσης, που συνδυάζει τα πλεονεκτήματα της ανάλυσης και της σύνθεσης. Μια ικανότητα πνευματικής περιπλάνησης μέσα στο άγνωστο και αβέβαιο αναζητώντας το μέγιστο των βεβαιοτήτων για δράση.

Με αυτή την νοητική ικανότητα ο άνθρωπος αναπληρώνει όλες τις βιολογικές αδυναμίες έμβιων και πραγματώνει αυτό που είπε ο Σοφοκλής: «πολλά τα δεινά ουδέν ανθρώπου δεινότερον πέλει». Δεινός είναι αφενός αυτός που προκαλεί δέος και τρόμο ο επικίνδυνος αλλά και ο καταπληκτικά δυνατός, αξιοθαύμαστος, γιατί είναι επιδέξιος και, βρίσκει πάντα λύσεις. Είναι ο πολυμήχανος και ο πολύτροπος. Αυτός που προσδιορίζει τον εαυτό του και αυτοπραγματώνεται. Με αυτή την ικανότητα έχει χαρακτηριστεί, ως homo sapiens, demens, faber, ludens, economicus κοκ.

Η δυνατότητα αυτή οφείλεται στην ανάπτυξη της λογικής του, αλλά δεν αρκεί για να αναγορευτεί ανθρώπινη αρετή. Χρειάζεται και η βούληση, η παιδεία, η συνήθεια, η μνήμη κλπ. και προπαντός μια **επίκτητη διάθεση για πράξη του καλού**. Το καλό δεν είναι απλά προς θεώρηση αλλά ορίζεται μέσα σε προσπάθεια. **Η ανθρώπινη αρετή συνιστά δύναμη για πράξη του αγαθού. Το καλό εν πνεύματι και εν αληθεία. Τότε αναδύεται η ανθρωπινότητα**. Είναι λοιπόν απαραίτητες τόσο οι θετικές όσο και οι ανθρωπιστικές επιστήμες και οι τέχνες και προπαντός το παράδειγμα.

Η αρετή ενός υποκειμένου είναι η ψυχική ισχύς να μη απατάται από τις υποκειμενικές συνήθειες, επιθυμίες, φόβους ή τα φαινόμενα. Αναπτύσσεται με τη διαρκή μάχη **ενάντια στο λάθος και την πλάνη κατά του αισθητικώς απαράδεχτου και του γενικού κακού**. Σε κάθε βήμα ελλοχεύει μεγάλος κίνδυνος σφάλματος και αυταπάτης. Ένα «ναρκοπέδιο» είναι ζωή μας. Τυφλώσεις, λάθη, κενά πληροφόρησης, αδυναμίες της νόησης, της σύνθεσης και θεωριών... Επιστημονικά πλέον αποδεικνύεται ότι δεν μπορεί ο άνθρωπος να συλλάβει το όλον. Κάτι μένει απέξω που μας είναι άγνωστο και μάλιστα μπορεί να είναι πολύ σημαντικό. Εδώ πρέπει να εισακούγεται και η άποψη μιας «μικρότερης»... αδελφής της φρόνησης, της **μετριοφροσύνης**. Ποτέ δεν πρέπει να είμαστε απόλυτοι στην άποψή μας. Μας χρειάζεται η γνώση του διπλανού μας, γιατί πάντα υπάρχει περίπτωση πιθανού λάθους μας! Δεν είναι απίθανο να έχουμε βρεθεί μπροστά σε κάποιο άγνωστο «κενό»! Αλλά και τότε δεν απελπιζόμαστε! Μπορεί αυτό το σημείο να μετατραπεί σε **αφετηρία μίας καινούργιας σκέψης**. Να έχουμε αγγίξει τη φάση της **δημιουργικότητας!** Έτσι, πάντα, η ζωή ανανεώνεται και οδεύει προς το **Μέλλον!** Με **αμφιβολίες, στοιχήματα και στρατηγικές!!**

Αυτό συντελεί ώστε ο Άνθρωπος να τρέφεται με την άσβηστη περιέργεια του άγνωστου, την πολύτροπη μάθηση και τη βίωση της αβεβαιότητας ως μόνιμης συνθήκης της ζωής μας. Εκεί κα η ανυπέβλητη αξία της φρόνησης! Γιατί συνιστά την **ειδοποιό διαφορά** που επιβεβαιώνει την υπεροχή του ανθρώπου στο βασίλειο των όντων. Αυτό δηλαδή που **είμαστε**, το αποτέλεσμα που **καταφέραμε** να γίνουμε με τη δική μας προσπάθεια αλλά ήταν αδύνατο να γίνει χωρίς τους **συνανθρώπους μας**. Γι' αυτό **διατεινόμαστε ότι αρετή της φρόνησης είναι η πεμπτουσία όλων των αρετών που μας χαρίζουν την ανθρωπινότητά μας**.

Δημήτρης Κ. Μπάκας
Απρίλιος 2020